

Рамона Алексеева студентка магистратуры
Балтийская международная академия
Рига, Латвия

Право опеки и её ограничения

Аннотация: В работе анализируется сущность института родительской опеки Латвийской Республики в аспекте прав и обязанностей. В работе анализируются ранние изменения с исторической точки зрения, также приводится сравнение с законодательством Германии и законодательством Российской Федерации. Анализируются проблемы современных отношений между родителями и детьми, а также пробелы в законодательстве. Основным принципом, который надо соблюдать в отношении детей – это отстаивать их интересы. В интересах детей расти в семейной среде, поэтому необходимо развивать альтернативные формы семейного обихода (приемные семьи, опеку и попечительство), а также способствовать процессу адаптации. Обеспечить социально-психологическую и медицинскую помощь для социально неблагополучных семей. В случае развода родителей, способствовать тому, чтобы оба родителя сохраняли права опеки. Оба родителя должны брать на себя ответственность за ребенка, даже когда они находятся за пределами страны. Результаты исследования указывают на отсутствие осведомленности общественности относительно серьезной проблемы - в современном обществе не знакомы с сутью опеки и связанными с этим вопросами.

Цель исследования: проанализировать семьи социального риска Латвии, рассмотреть случаи прекращения, ограничения и лишения прав опеки, а также изучить осведомленность общественности о сути опеки. Объект исследования - прекращение опеки и её ограничение.

Ключевые слова: опека, гражданское право, личные отношения, имущественные отношения, правовые нормы

Ģimene ir dabiska bērna attīstības un augšanas vide, un katram bērnam ir tiesības uzaugt ģimenē. Ģimenes locekļus vieno laulības vai asinsradniecības attiecības, kopīga sadzīve, savstarpēja izpalīdzība, morālā un juridiskā atbildība. Aizgādība ir vecāku tiesības un pienākums rūpēties par bērnu un viņa mantu un pārstāvēt bērnu viņa personiskajās un mantiskajās attiecībās.

Rūpes par bērnu nozīmē viņa aprūpi, uzraudzību un tiesības noteikt viņa dzīvesvietu. No apstākļiem ģimenē daudzējādā ziņā ir atkarīgs, kā bērns mācās, strādā, uzvedas sabiedrībā. Problēmas ģimenē smagi ietekmē katru tās locekli un, pirmām kārtām, bērnu. Termins aizgādība, kas atvasināts no vārda gādība ('rūpes, rūpēšanās par ko'), kuram savukārt pamatā ir vārds gādāt ('rūpēties, darīt tā, lai nodrošinātu ar visu nepieciešamo'), ietver tikai nelielu daļu no tā jēdziena, ko jurisprudencē apzīmē ar terminu vecāku vara (sk. iepriekš doto definīciju). Turklāt termins aizgādība formas ziņā ir tuvs terminam aizgādība, kas juridiski definēts cita jēdziena izteikšanai (to attiecina uz pilngadīgām vai tuvu pilngadībai esošām personām, kuras atzītas par rīcības nespējīgām sakarā ar garīgu slimību, plānprātību, izlaidīgu vai izšķērdīgu dzīvi,

alkoholismu u. tml. Ir ļoti svarīgi šos jēdzienus nejaukt.

Latvijas Republikas tiesību akti ir pieņemti, ievērojot vecāku un bērnu tiesības dzīvot ģimenē. Tie nosaka vecāku un bērnu personiskās un mantiskās attiecības, atbildību citam pret citu, tiesības un pienākumus. Šajās attiecībās galvenā loma ir vecākiem. Tēvs un māte uz vecāku varas pamata ir savu bērnu dabiskie aizbildņi. Vecākiem pieder vara pār saviem bērniem līdz viņu pilngadības sasniegšanai. Šajā darbā apskatītas vecāku un bērnu attiecības tiesisko aktu skatījumā. Vecāku varas institūciju sauc par aizgādību.

Svarīgākie tiesību akti, kas nosaka attiecības starp bērniem un vecākiem, kā arī viņu tiesības un pienākumus ir:

1. Latvijas Republikas Satversme;
2. ANO Konvencija par bērnu tiesībām;
3. Latvijas Republikas Civillikums;
4. Bērnu tiesību aizsardzības likums;
5. Bāriņtiesu likums
6. Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss;
7. Likums „Par sociālo drošību”;
8. Likums „Par sociālo palīdzību”
9. Izglītības likums;
10. Ārstniecības likums, u.c.

Tātad ar tiesību aktiem par aizgādību un vecāku un bērnu tiesībām ir aptverts ļoti plašs jautājumu loks, tāpēc šajā darbā esmu apskatījis tikai dažas no aktualitātēm ģimenes tiesību sfēra.

Tā kā Latvijā no kopīgā noslēgto laulību skaita ir liels šķirto laulību skaits, kā arī daudz jauno ģimeņu dzīvo t.s. Civillaulībā Neiesaku lietot šādu terminu! Pielikums Nr.1.), tad šā darba 2. nodaļā sīkāk apskatīju tiesisko attiecību regulējumu, ja bērna vecāki dzīvo šķirti, kā likums nosaka viņu saskarsmes tiesības un uzturlīdzekļu nodrošināšanu bērnam.

Iepriekšminēto jautājumu izpētei balstījies uz LR Civillikumu, likumu „Par bāriņtiesām” un citiem tiesību aktiem un Ministru kabineta noteikumiem. (skat. Izmantotie avoti), kā arī uz diskusijām presē, statistikas rādītājiem un interneta ziņu avotiem. Izpētot terminu aizgādība skaidrojumu, secināms, ka jēdziens ir plašākas nozīmes juridisks termins un ietver sevī gan vecāku tiesības, gan pienākumus un atbildību par bērna aprūpi.

Līdz pilngadības sasniegšanai bērni atrodas vecāku aizgādībā. Terminu „aizgādība” juridiskie kritēriji ir izklāstīti Latvijas Republikas Civillikuma pirmajā daļā „Ģimenes tiesības”. No 2002.gada 12.decembra LR Civillikuma redakcijā jēdziens „vecāku vara” ir aizstāts ar jēdzienu „aizgādība”.

Pamatojoties uz LZA Terminoloģijas komisijas 19.02.2002. pieņemto un ar LR Saeimas darba grupu saskaņoto lēmumu noteikts, ka latviešu valodā termins vecāku vara, kaut arī lietots Civillikumā un praksē, kā juridisks termins nav pietiekami precīzi un skaidri definēts un līdz ar to tas dažādi un reizēm subjektīvi un pretrunīgi traktēts. Terminoloģijas komisija šajā lēmumā nosaka, ka latviešu valodas juridiskajā terminoloģijā, lai izteiktu jēdzienu (turpmāk dotā jēdziena definīcija veidota, koncentrējot būtiskās pazīmes galvenokārt no «Juridisko terminu vārdnīcā», Civillikumā (25.05.1993. redakcijā) un LR Saeimas darba grupas vēstulē sniegtajiem skaidrojumiem): „vecāku tiesības, pienākumi un atbildība, kas iestājas vecākiem līdz ar bērna piedzimšanu un kas paredz vajadzību rūpēties par bērnu un viņa mantu un pārstāvēt bērnu viņa personiskajās un mantiskajās attiecībās līdz bērna pilngadībai”, tāpat kā līdz šim, lie-

tojams termins vecāku vara, nevis aizgādība vai aizbildība. Pamatojums: kaut arī vēsturiski (senajās tiesībās) vecāku (tēva) vara bija izveidota, pamatojoties uz varas ideju, kur netika uzsvērti vecāku pienākumi, jaunākajos laikos, kad ir izveidotas bērna tiesību aizsardzības institūcijas, bērna tiesības tiek īpaši uzsvērtas un respektētas un vecāki, kas nepilda savus pienākumus, zaudē savas tiesības, precīzāk, vecāku varu, kurā ietilpst gan tiesības, gan pienākumi u. c. (sk. iepriekš doto definējumu). Vecāku vara nav paredzēta bērnu tiesību ierobežošanai, bērna apspiešanai, bet gan atbildībai par bērna sagatavošanu dzīvei. Vecākiem, kuri apspiež bērnu, vecāku varu atņem. «Bērna tiesību un interešu prioritātes» ievērošana ietilpst vecāku pienākumos arī «vecāku varas» ietvaros. Tomēr, absolutizējot šo prioritāti, tiek mazināta vecāku loma un atbildība un tas kopumā nevar nākt par labu nepilngadīga bērna interesēm tieši vecuma īpatnību dēļ.

Termins aizgādība, kas atvasināts no vārda gādība (‘rūpes, rūpēšanās par ko’), kuram savukārt pamatā ir vārds gādāt (‘rūpēties, darīt tā, lai nodrošinātu ar visu nepieciešamo’), ietver tikai nelielu daļu no tā jēdziena, ko jurisprudencē apzīmē ar terminu vecāku vara (sk. iepriekš doto definīciju). Turklāt termins aizgādība formas ziņā ir tuvs terminam aizgādība, kas juridiski definēts cita jēdziena izteikšanai (to attiecina uz pilngadīgām vai tuvu pilngadībai esošām personām, kuras atzītas par rīcības nespējīgām sakarā ar garīgu slimību, plānprātību, izlaidīgu vai izšķērdīgu dzīvi, alkoholismu u. tml. Ir ļoti svarīgi šos jēdzienus nejaukt.

Visaktuālākā no šajā darbā skartajām tēmām manuprāt ir t.s. „Īrijas faktors”. Daļa vecāku aizbraucot pavisam nopietni aizbildinās tieši ar rūpēm par bērniem. Ar rūpēm par viņu labklājību un pārticību, kurai nepietiek ar to, ko iespējams nopelnīt Latvijā. Ar rūpēm par viņu turpmāko uzglītību, kurai taču arī būs nepieciešama nauda. Taču pēc kāda laika sabiedrība, pedagogi un paši vecāki spiesti secināt, ka šādā situācijā nonākušie bērni kļūst par nopietnu problēmu. Pēc psihologu atzinumiem, agrīna attiecību pārtraukšana ar bērnam nozīmīgiem pieaugušajiem, rada psiholoģisku traumu. Bērnam līdz 2 gadu vecumam mātes prombūtne ir pielīdzināma viņas zaudējumam, un to nespēj aizstāt gādīgi

vecvecāki vai auklīte. Šī tēma ir plaša un diskutējama, bet kā dažas no iespējam situāciju uzlabot minēšu sekojošus priekšlikumus: Nekavējoties palielināt valsts atbalstu bērnu tiesību aizsardzības sfērai, kas varētu izpausties, kā

Valsts budžeta līdzekļu iedalīšana proporcionāli iedzīvotāju skaitam pašvaldību sociālajiem dienestiem un bāriņtiesām, kuru budžets šobrīd ir uz pašvaldību pleciem;

Lai novērstu hronisko cilvēkresursu trūkumu sociālajā sfērā, garantēt budžeta vietas visiem sekmīgiem studentiem, kuri apgūst sociālā darba veicēju profesijas, kā arī mācību programmu operatīvāku pārskatīšanu, pielāgojot tās mūsdienu aktualitātēm un mainīgajiem sociāli ekonomiskajiem apstākļiem;

Ar tiesību aktiem un likumu normām noteikt, ka vecākiem, kuri izbrauc darbā uz ārvalstīm, ja pie bērna nepaliek neviens no vecākiem, bērnu citu cilvēku aprūpē atļaut atstāt maksimāli uz 4 mēnešiem, pēc tam lemjot par atgriešanos vai bērna pievienošanos uz pastāvīgu dzīvi pie saviem vecākiem.

Tātad šābrīža situācijā valsts institūcijām ir īpaša atbildība un pienākums veidot un uzlabot tādu likumu un institūciju sistēmu, kas ir spējīga bērnam palīdzēt un viņu aizsargāt reāli.

Civillikuma 178. pants nosaka, ka kopā dzīvojoši vecāki aizgādību īsteno kopīgi. Ja starp vecākiem rodas domstarpības, tās izšķir bāriņtiesa, ja likumā nav noteikts citādi.

Ja vecāki dzīvo šķirti, vecāku kopīga aizgādība turpinās. Ikdienas aizgādību īsteno tas no vecākiem, pie kura bērns dzīvo. Jautājumos, kas var būtiski ietekmēt bērna attīstību, vecāki lēmumu pieņem kopīgi, savstarpēji vienojoties.

Vecāku kopīga aizgādība izbeidzas, nodibinot uz vecāku vienošanās vai tiesas nolēmuma pamata viena vecāka atsevišķu aizgādību. Tam no vecākiem, kura atsevišķā aizgādībā bērns atrodas, ir visas no aizgādības izrietošās tiesības un pienākumi. Ir tikai īpaši gadījumi, kad, šķirot laulību, tiesa nodod bērnus atsevišķā aizgādībā. Ja tiesa nolemj piešķirt vienam vecākam vienpersonisku aizgādību pār bērnu, tad šim vecākam ir tiesības lemt par visiem jautājumiem attiecībā uz bērnu, bet otram vecākam ir tiesības un pienākums saglabāt personīgas

attiecības un kontaktus ar bērniem. Tam vecākam, kurš nedzīvo kopā ar saviem bērniem, ir tiesības saņemt informāciju par bērnu attīstību, viņu veselību, interesēm un sekmēm mācībās. Runājot par parastu laulības šķiršanas lietu, pārsvarā situācijas tiek risinātas tā, kā to nosaka Civillikuma 178. panta 1.daļa. Proti, ja vecāki dzīvo šķirti, kopīga aizgādība turpinās. Šī iemesla dēļ ir nepareizi tiesā prasīt, lai kādam no vecākiem tiktu noteikta atsevišķa aizgādība, jo likumdevējs iepriekšminētajā pantā ir vēlējis pateikt, ka tie var būt tikai īpaši gadījumi, kad kādam no vecākiem aizgādības tiesības var tikt atņemtas. Ja tās nav atņemtas, tad arī laulības šķiršanas gadījumā faktiski bērnu kopīga aizgādība turpinās. Tas nozīmē, ka visos jautājumos - par bērnu aprūpi, izglītību, audzināšanu, veselību, nodarbībām, attīstību u.t.t. vecākiem ir tiesības pieņemt lēmumu abiem kopā. Kopīgas aizgādības izbeigšana ir iespējama tikai, ja ir vecāku vienošanās vai tiesas spriedums, ka vienam vecākam aizgādības tiesības ir atņemtas. Ja abi vecāki nav vienojušies, tad aizgādības tiesības var atņemt tikai, pamatojoties uz Civillikuma 200.pantu. Proti - kad vecāki par bērnu nerūpējas, nenodrošina bērna uzraudzību un tas var apdraudēt bērna tiesisko, tikumisko un garīgo attīstību. Visos pārējos gadījumos kopīga aizgādība turpinās, bet mēdz būt strīdi, pie kura no vecākiem tiks noteikta bērna dzīvesvieta, proti - kurš gādās viņam uzturu, nodrošinās veselības aprūpi, palīdzēs mācībās, ja tas nepieciešams, vedīs uz skolu vai bērnudārzu, izņems no tā utt., respektīvi, realizēs ikdienas aizgādību, jo ikdienas aizgādību realizē tas no vecākiem, pie kura bērns dzīvo. Bērni ir jebkuras valsts nākotne. Lai bērna personība attīstītos pilnvērtīgi un harmoniski, ikvienam bērnam būtu jāuzaug ģimeniskā vidē. Taču daudzu objektīvu un subjektīvu cēloņu dēļ, ne visiem bērniem tas ir iespējams. Pārejas laikam Latvijā raksturīga vispārēja spriedze gan ekonomiskajā, gan sociālajā jomā, kas rada jaunas un pastiprina jau agrāk pastāvējušas problēmas. Jauna sociālā problēma, kas īpaši saasinājusies divu pēdējo gadu laikā, ir masveidīga Latvijas iedzīvotāju došanās strādāt uz Eiropas Savienības valstīm. Strādāt dodas arī nepilngadīgu bērnu vecāki, atstājot savus bērnus radnieku un pat ģimenes draugu aprūpē.

CL 216. pants nosaka, ka personas, kam vajadzīga aizsardzība, kā arī mantu, kas palikusi bez pārvaldītāja, uztic aizbildņu vai aizgādņu gādībai, kuriem minētās personas un manta jāpārstāv.

Aizbildnis – persona, kas iecelta vai apstiprināta Civillikumā noteiktajā kārtībā, lai nodrošinātu bērna tiesību un interešu aizsardzību. Aizbildnis aizvieto saviem aizbilstamajiem vecākus, kā arī pārstāv bērnu personiskajās un mantiskajās attiecībās.

Bāriņtiesa var iecelt bērnam aizbildni, ja:

- bērna vecāki nav zināmi;
- vecāki ir pazuduši vai miruši;
- ilgstošas slimības gadījumā nespēj realizēt aizgādību.
- vecākiem atņemtas aprūpes vai aizgādības tiesības.

Atšķirībā no aizbildnības, ko nodibina pār nepilngadīgajiem, aizgādība var tikt nodibināta:

- 1) pār personām, kuras tiesa atzinusi par rīcības nespējīgām gara slimības vai plānprātības dēļ;
- 2) pār personām izlaidīgas vai izšķērdīgas dzīves dēļ;
- 3) pār promesošu un pazudušu personu mantu;
- 4) pār mantojuma masu;
- 5) pār konkursa masu.

Būtiski norādīt, ka katrā gadījumā, kad bāriņtiesas rīcībā nonāk jebkāda veida ziņas, ka vecāks ir pilnvarojis (vai vēlas pilnvarot) citu personu pārstāvēt bērnu, bāriņtiesai ir pienākums nekavējoties noskaidrot, vai vecāki ļaunprātīgi neizmanto savu prombūtni, tādējādi nenodrošinot bērna interešu un tiesību aizsardzību, respektīvi, aprūpes vai pat aizgādības tiesību realizēšanu. Ja bāriņtiesa konstatē, ka vecāku prombūtnes dēļ tiek apdraudēta bērna veselība vai dzīvība, tai jārikojas normatīvajos aktos noteiktā kārtībā, lai nodrošinātu bērna tiesību un interešu ievērošanu. Būtiski atcerēties, ka pilnvarā dotajam uzdevumam ir jābūt tādām, kas nav pretrunā ar likumu vai labiem tikumiem. Vienlaikus jāatceras, ka vecāki ir atbildīgi par bērna tiesību un interešu aizsardzību visu laiku, kamēr vien viņiem netiek atņemtas aprūpes vai aizgādības tiesības, neskatoties uz pilnvaru izdošanu citām personām bērna pārstāvībai. Vienlaikus nepieciešams izvērtēt, uz kādu laiku pilnvara tiek izsniegta, ja tā ir terminēta. Būtiski norādīt, ka pilnvaras termiņš nedrīkst būt nesamērīgi ilgs, kas var būt par pamatu bērna un vecāku atsvešinātībai. Ja vecāki laicīgi nav padomājuši par nepieciešamību nodrošināt bērna pārstāvību savas prombūtnes laikā un rodas apstākļi, kad vecāku prombūtnes dēļ tiek apdraudēta bērna veselība vai dzīvība, pagasttiesa var pat lemt par aprūpes tiesību atņemšanu vecākiem.

Literatūras saraksts

- 1) ANO Konvencija par bērna tiesībām Pieņemts 20.11.1989. Latvijā spēkā no 14.04.1992.
- 2) LR Satversme. Spēkā no 15.02.1922. LV. 43. 01.07.1993.
- 3) LR Civillikums. Spēkā no 01.01.1938. LV 49 (3207) 24.03.205.
- 4) Bērnu tiesību aizsardzības likums. Pieņemts 19.06.1998. LV 199/200 08.07.1998.
- 5) Administratīvā procesa likums. LV 164 (2551) 14.11.2001.
- 6) LR Krimināllikums LV 199/200 17.06.1998
- 7) Likums „Par sociālo drošību” Pieņemts 07.09.1995. LV 144 (427) 21.09.1995.
- 8) Uzturlīdzekļu Garantijas fonda likums. LV 101 (3149) 29.06.2004.1
- 9) MK not. Nr.348. Par minimālo uzturlīdzekļu apmēru bērnam.LV 100 (2865) 04.02.2003.
- 10) Ziemele, D. (2000). Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā. Rīga: Jumi,409 lpp.
- 11) Skujiņa, V. (2002). Par terminu vecāku vara. Terminoloģijas jaunumi.
- 12) Lomanova, F.(2002). Tavas tiesības un pienākumi. Rīga:Jumi, 252 lpp.
- 13) Zobena, A. (2005). Pārskats par tautas attīstību 2004/2005. Rīga: LU.

Summary

Children are the future of any country. In order the child's personality to develop fully and harmoniously, every child should grow up in a proper family environment. But due to many objective and subjective causes, not all children can be provided with such. Latvian transitional period was characterized by a general tension in both economic and social fields, which created new threats and aggravated previously existed problems. If parents are not duly considerate and choose to leave their children in the custody of third persons, there arises the need to ensure the representation of children's interests and rights in their absence. In certain circumstances, a parish court can even decide on the disqualification of parents.

It is important to note that in every case, when there is information that a parent has authorized (or wish to authorize) another person to represent their child's or children's interests in their absence (to give their child or children in custody), the court has a duty to monitor whether such children are not mistreated in the absence of their parents and children's interests and rights are not abused. If the Orphan's Court finds that parental absence endangers the child's or children's health or life, it must act in accordance with the procedures defined in the legislation and ensure that children's rights and interests are guaranteed. Parents are the first persons responsible for their children's rights and interests and should protect them at all times, as long as they are not deprived of care or custody rights, despite the issuance of the authorization to other persons to represent the child.

Parent have an obligation to support and provide for their children financially in proportion to their financial situation until they themselves will be able to support and provide for themselves. Child support includes food, clothing, housing, health care provision, child care, education, upbringing and intellectual development (including interest groups, entertainment). Child maintenance may be required by the court of law in cases where it is not provided by parents willingly. Regardless whether the spouses live or lived in marriage or it was dissolved, the obligation to maintain a child is vested with every parent, regardless of their mutual relations. If the child has no parents or they are unable to maintain the child, this obligation rests with the grandparents.

The author of the present research also wanted to attract attention to the fact that there is very little public awareness of the researched problem, especially with regards to the nature of custody and the related issues. Some consequences of that unawareness may be improper actions taken by parents and undesirable behavior of young people. Thus the author justifies the necessity to create a certain system that will be able to educate people legally in such notions as family, parent - child mutual responsibilities, their duties and rights and other related issues.